

ABSTRACT

SURNAME LAW AND IN THIS SUBJECT WORKING DISCUSSION

The conception of determining a family name to individuals primarily aims to create a national consciousness and to strengthen the citizenship links within the country. So the surname law can basically be placed on the reformative list of which the new Turkish republic undertook in search of forming a modern society. There appears to be a general agreement on the necessity of a surname law at the parliament. However, this harmony did not prevent the occurrence of some debates over the exact nature of the law. For instance, a part of the members in the parliament extended the discussion over some details. But in the end, all of these different views collaborated in adoption of the surname law. In the 1940s, a new wave of criticism arose from Pan-Turkists which proved to have only a slight impact on the matter.

Key Words: Surname law, Turkish Republic

ANA ÇİZGİLERİYLE TÜRKİYE'DE COĞRAFYA BİLİMİNİN TARİHİ: DÖNEMLER VE ÖZELLİKLERİ

*Deniz EKİNCİ**

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de Coğrafya biliminin, gelişme sürecinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu süreç, kullanılan coğrafi yöntemler, kitaplar, bilimsel yayınlar ve tanınmış coğrafyacılar göz önünde bulundurularak, modern coğrafya öncesi ve günümüz olmak üzere iki ana döneme ayrılmıştır. Her iki dönemde de değişimin gelişme yönünde olduğu ve bu gelişim sürecinde bireysel çabaların yanı sıra, yasama ve yürütme organlarının da etkin bir rol üstlendiği görülmüştür.

Sonuçta, Türkiye'de coğrafya bilimindeki gelişmenin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Coğrafya, Süreç, Gelişim, Dönem.

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı, Türkiye'de coğrafya biliminin kat ettiği süreci ve gelişmeleri ana çizgileriyle ortaya koymaktır. Bu temel bakış açısıyla, bin yıla yakın bir geçmiş dilimi içerisinde, başlıca dönemler tespit edilerek sınıflandırılmıştır. İncelenen bu zaman aralığında, kuşkusuz çok sayıda eser ve yazardan söz edilebilir. Ancak çalışmamızda, önemli coğrafi olaylar, dikkat çeken eser ve yazarlar ile etkili kurumlar üzerinde durulmuş ve bu bakımdan dönemler belirlenmiştir.

Bilindiği gibi, insanoğlunun evrende ve onun parçası Dünya'daki var oluşu ile coğrafya da başlamıştır. Dolayısıyla ilk insan da ilk coğrafyacıdır. Bu yönüyle coğrafya, tarihi en eski bilimlerden biri olarak da ifade edilebilir. İlk dönemlerde coğrafya, "yeryüzünün tasviri" şeklinde bir tanımlamaya sahip iken, bu kavram günümüzde doğal ortam ile insan yaşamına ilişkin etkinliklerin karşılıklı ilişkilerini araştırarak ve mekânsal özellikleri ortaya koyan bir bilim dalı

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Elemanı.

olarak tanımlanmaktadır. Amacı ise; doğal çevre unsurları ile insan etkinlikleri arasındaki yakın ilişkileri saptamak, doğal dinamiklerle toplumsal olguları belirli yaklaşımlarla incelemek ve sonuç olarak mekâna ait özellikleri, potansiyelleri, imkânları ve sorunları ortaya koymaktır. Dolayısıyla coğrafya; günümüzde araştırma teknikleriyle doğal ortamdaki değişim ve etkilerden başlayarak, beşeri çevredeki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal olaylara kadar uzanan çok çeşitli ve karmaşık olayları analiz etmekte ve değerlendirmektedir. Bu bakımdan günümüzde artık coğrafya yer adları sayan, dünyanın en yüksek dağları ile en büyük kentleri hakkındaki ansiklopedik bilgi sunan bir bilim dalı olarak algılanmamaktadır. Bu yargının yerini, doğal ortam unsurları ile insanın yaşam ve etkinliklerine ilişkin çok karmaşık olguların analiz edildiği, olaylar ve unsurlar arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği bir "sentez ve analiz bilimi" olarak ifade edilebilen bir yaklaşım almıştır.¹

Dünyada bu günkü coğrafi bilgi seviyesine ulaşmak, uzun bir süreç sonunda gerçekleşmiş ve bu konuda 19. yüzyıl bir dönüm noktası olmuştur. Dönemin ünlü coğrafyacıları Alexander Von Humboldt, Karl Ritter ve daha sonraları Ferdinand Von Richthofen'in katkılarıyla coğrafya bilimsel bir kimlik kazanmıştır.

Türkiye de ise coğrafya biliminin, yirminci yüzyıla kadar eğitim kurumlarında sistemli bir şekilde yer almadığını, ancak bu tarihten sonra coğrafyanın özelliklerinin yanı sıra eğitimde nasıl yer alması gerektiğinin de tartışma konusu olduğunu görüyoruz. Böylece, coğrafyanın bilimsel kimliği güçlenerek eğitimin her kademesinde yer almış ve sistematik yaklaşımlar belirgin bir hale gelmiştir.

Türk Coğrafyasında, coğrafya biliminin kaydettiği gelişmeler ışığında, coğrafya biliminin gelişim sürecini modern coğrafya öncesi ve modern coğrafya dönemi olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirebiliriz (Tablo 1).²

¹ Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1997.

² *Cumhuriyet' in 50. Yılında Türkiye' de Coğrafya* (Ankara 1976), adlı eserinde Sırrı Erinç, 1915'ten önceleri, 1915-1933, 1933-1941, 1942'den bu yana şeklinde kronolojik bir sınıflandırma yapmıştır. Asaf Koçman ise "*Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları*" (Ege Coğrafya Dergisi, İzmir 1999, Sayı 10, s.5) isimli çalışmasında, ERİNÇ tarafından "1942'den bu yana" olarak ifade edilen dönemi, 1981 ile sınırlandırmış ve bu tarihten sonrasını ayrı bir dönem olarak ele almıştır.

Tablo 1: Türkiye'de Coğrafya Biliminin Gelişim Dönemleri

1.	Modern Coğrafya Öncesi	1915 Öncesi
1.1.	Klasik Coğrafi Bilimsel Düşüncenin Oluşumu	1453 Öncesi
1.2	Klasik Coğrafi Bilimsel Düşüncenin Gelişimi	1453 -1684
1.3.	Klasik Coğrafi Bilimsel Düşüncenin Son Dönemleri ve Modern Bilimsel Düşüncenin Tanınması	1684 -1915
2.	Modern Coğrafya Dönemi	1915 Sonrası
2.1.	Modern Coğrafya Biliminin Öncüleri ve İlk Adımlar	1915 - 1933
2.2.	Türk Coğrafya Biliminin Kuruluş ve Örgütlenmesi	1933 - 1941
2.3	Türk Coğrafya Biliminin Yükselişi	1941 - 1981
2.4	Türk Coğrafya Biliminde Yeni Yaklaşımlar	1981 Sonrası

1.1. Klasik Coğrafi Bilimsel Düşüncenin Oluşumu, (1453 Öncesi):

1453 öncesi, orta çağda gelişen klasik doğu bilim kültürünün hâkim olduğu bir dönemdir. Pek çok alanda özellikle de matematik ve astronomi³'de olduğu gibi, coğrafyaya ait eserler de Türkçe'ye Arapça ve Farsça'dan tercüme edilmiştir.⁴

Zekeriya el-Kazvî'nin Ali b. Abdurrahman tarafından tercüme edilen⁵ *Acâibü'l Mahlûkât*⁶ adlı eseri Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında Coğrafya ve Dünya hakkındaki görüşleri yansıtmaya bakımından önem taşır. Bu eserde, dünyanın yuvarlaklığından, üzerinde yer alan büyük dağ sistemlerinden ve bu sistemlerin oluşumlarından bahsedilmektedir. Ayrıca, ırklar, ülkeler ve bu ülkelerdeki ünlü kentler hakkında da bilgi içermektedir. Bir başka çalışma ise Yazıcıoğlu Ahmet Bican'ın Evren, Dünya, kıtalar ve denizlerden söz eden *Dürr-i Meknun*⁷ adlı eseridir.

³ E. İhsanoğlu, R. Şeşen, M.S. Bekar, G. Gündüz ve A.H.Furat, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, İstanbul 2000, s.III.

⁴ Mahmut Ak, "Coğrafya(Osmanlılar Dönemi)", *DİA*, Cilt VII, İstanbul 1993, s.62-63.

⁵ Bu eserin sonraki dönemlerde birçok tercümesi yapılmış olup, tercüme sayısı on ikidir. Tercüme yapanlar arasında, Rükneddin Ahmed, Ahmed Bican, Mustafa Süruri gibi müellifler de bulunmaktadır.

⁶ Günay Kut, "Türk Edebiyatında Acaibü'l Mahlukat Tercümeleri Üzerine," *Türk Edebiyatı*, C.1., İstanbul 1985, s.182-193.

⁷ Yazıcıoğlu Ahmet Bican, *Dürr-i Meknun/Saklı İnciler*, çevrimyazı ve notlar, N. Sakaoğlu, İstanbul 1999; Necdet Sakaoğlu, "Osmanlıca Yazmalardan Seçmeler: Dürr-i Meknun'da Evren, Cennet, Cehennem, Dünya, Kıtalar, Denizler", *Tarih ve Toplum*, Sayı, 85, Ocak 1991, s.31-37.

Bu eserlerden başka, belirtilmesi gereken bir çalışmada uzun seyahatleri sırasında, bütün Arap dünyası, Kuzey Afrika, Anadolu, Kırım – Volga, Orta Asya, Hindistan ve Çin gibi merkezleri gezen ve buralar hakkında coğrafi ve kültürel bilgiler derleyen İbn-i Batuta'ya aittir. *Rihle* olarak bilinen *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-emsâr ve acâ'ibi'l-esfâr* adlı seyahatnamesi 14. yüzyıl dünyasının beşeri, ekonomik, siyasi ve kültürel coğrafyası hakkında önemli bilgiler sunan zengin bir kaynak durumundadır.⁸

1.2. Klasik Coğrafi Bilimsel Düşüncenin Gelişimi, (1453 - 1684):

Bu devri, Fatih Sultan Mehmet dönemi ve sonrası olmak üzere iki ayrı alt döneme ayırabiliriz. Tüm bilim dallarında olduğu gibi coğrafya bilimi de bu dönemde ilerleme kaydetmiştir. Bu çağda, gerek doğu gerek batı coğrafyası'nda yaşanan boşluk Türk coğrafya hayatında yaşanmamıştır. Bunda kuşkusuz Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettiğinde, Yunanca ve Latince yazılmış eserleriyle uzun bir geçmişi olan bir medeniyetle (Bizansla) karşılaşmış olmasının payı büyüktür.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul ve çevresinin bir planı ile birlikte, boğaz ve her iki yarımada'yı içine alan bir topografya haritası yaptırmıştır. Batlamyüs'ün *Geographike Hyphogesis* adlı ünlü eseri de Türkçe'ye *Coğrafyaya Medhal (1469)* ismi ile bu dönemde çevrilmiştir. Zamanın coğrafi görüşlerini yansıtan Yahya Gaffari'nin *Yâkûtatü'l-mehâzin* olarak bilinen *Kitâbü'l-yâkût* adlı Türkçe eser yine bu döneme aittir.⁹ Bu eserin birinci bölümünde, Anadolu yarımadasının coğrafi açıdan konumu, yerküre üzerindeki önemi yanında, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki insan toplulukları, ikinci bölümünde ise, farklı bölgelerdeki sosyo-ekonomik yapı ile beşeri, iktisadi faaliyetler ve doğal kaynaklar ele alınmıştır.

İstanbul'un alınması ve daha sonra gerçekleştirilen fetihlerle devletin büyümesiyle, hem denizden hem de karadan birçok devletle sınırı ve teması arttırmıştır. Buna bağlı olarak da ülkenin, yeni sınır komşuları ile ekonomik ve sosyal ilişkileri gelişmiştir. Bu bakımdan, devletin sınırlarını genişletmek

isteyen Osmanlı padişahları da coğrafya'ya ve coğrafi gelişmelere büyük ilgi göstermişlerdir. Belirtilen yaklaşımın bir sonucu olarak, coğrafya ile ilgili pek çok eser Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bunların başlıcaları; Kazvini'nin *Acâibü'l-mahlukat*, Ebu'l – Fida'nın *Takvîmü'l- büldân*, İbnü'l - Verdî'nin *Harîdetü'l –acâib*, Belhi'nin *Suveru'l- ekâlim* adlı eserleridir.¹⁰

1506- 1508 yılları arasında gerçekleştirdiği seyahati sırasında Çin'e kadar giden, Ali Ekber-i hitai, 1516 da Farsça olarak kaleme aldığı *Hıtâ'inâme* adıyla bilinen ve sonraki yıllarda Türkçe'ye de tercüme edilen *Kânûn-nâme-i Hıtâ'vü Hoten ü Çinü Mâçin* adlı eseri uzakdoğuya ait verdiği bilgiler nedeniyle sürekli ilgi görmüştür.¹¹

Ayrıca, askeri güzergâhları gösteren, mevkiler arasındaki mesafeyi belirten, yerleşim ve konaklama yerlerinden bahseden, yol haritaları yerine geçebilecek şemalar, seferler sırasında tutulan *Ruznameler* ve ayrıca *Mühimme Defterleri* de mekân bilgisi hakkında birçok bilgi içermektedir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nde yer alan *Tapu-Tahrir Defterleri*; 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı Coğrafyası için çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Yeni fethedilen toprakların ayrıntılı olarak kaydedildiği bu defterlerde; bir bölgenin etnik ve dini açıdan nüfusunu, tarımsal ve hayvansal üretimini, topografik özelliklerini ve toplumsal yaşayışını bulmak mümkündür.¹² Dolayısıyla bu belgeler Osmanlı devletinin beşeri ve ekonomik coğrafyası için çok önemli kaynaklardır.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra ise, özellikle deniz coğrafyasında kişisel çabalarla büyük gelişmeler olduğunu görürüz. Bu devirde Türk gemicileri bir yandan Atlas Okyanusu'na diğer yandan da Kızıldeniz üzerinden Hint Okyanusu'na ve Güneydoğu Asya adalarına kadar uzanan seyahatler yapmışlardır. Bu denizciler, deniz aşırı ülkelerde gördükleri yeni alanlarla ilgili geniş bilgiler toplamışlar ve bu bilgileri tuttukları günlüklerle topluma aktarmışlardır. Bunlar arasında en ünlüleri Piri Reis ve Seydi Ali Reis'tir.

¹⁰ İ. Hakkı Akyol. "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, İstanbul, 1999, s.514–515.

¹¹ Mahmut Ak, "Coğrafya(Osmanlılar Dönemi)", s. 63.

¹² Tahrir Defterleri ve bunlara dayanılarak gerçekleştirilen çalışmalar için bkz. Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1/1 (İstanbul 2003), 267 – 286.

⁸ Mahmut Ak, "Coğrafya(Osmanlılar Dönemi)", age., s.60.

⁹ Mahmut Ak, "Yahya Gaffari", *Yaşamları ve Yapıtları ile Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, Cilt II, s.665–666.

Batı tarzında coğrafyacılığın öncüsü sayılabilecek, Piri Reis'in 1513'te tamamladığı Dünya haritasının birincisi zamanımıza gelen parçası İspanya, Doğu Afrika, Atlas Okyanusu ve Amerika'nın bilinen kısımları ile Antil Adalarını içine alır. İkinci haritası ise, 1528 tarihli bir dünya haritasıdır. Zamanımıza gelen kısmı, Kuzey Amerikanın kuzey kıyısı ile Grönland'dan Florida Yarımadası'na kadar olan bölgeyi içermektedir. İkinci haritanın en önemli özelliği, adaların ve kıyıların birinci haritaya göre daha doğru çizilmiş olmasıdır.¹³ Piri Reis'in şüphesiz en önemli eseri *Kitab-ı Bahriye'* (1521) dir.¹⁴ Portolan tipi deniz haritalarının en önemli örneklerini ihtiva eden eser, aynı zamanda deniz coğrafyası hakkında önemli bilgiler veren, eşsiz bir deniz kılavuzudur. Piri Reis, zamanında yapılan keşifleri de yakından takip etmiştir. Piri Reis, eserin önsözünde Amerika'nın Colomb tarafından keşfinden bahsetmektedir. İlk haritasında, Colomb'un haritasına dayanarak yaptığı yanlışlıkları ikinci haritasında düzeltmiştir.

Bu dönemde yaşamış diğer bir ünlü denizci ise Seydi Ali Reis'tir. Arap yarımadası ve kıyıları ile Hint okyanusuna yaptığı gezilerle tanınan Seydi Ali Reis, bu sahillerde yer alan ülkelerde geniş coğrafi gözlemler yapmış ve bu gözlemlerini yazdığı eserlerde toplamıştır. Bu eserlerin en önemlileri, *Kitâbü'l-muhît* ile Hindistan'dan İstanbul'a dönüşü sırasında gördüklerini anlattığı çalışması olan *Mir'âtü'l-memâlik'* tir.¹⁵

Bir diğer önemli coğrafyacı da 1559'da yaptığı Dünya haritasıyla tanınan Tunuslu Hacı Mehmed'dir. Elma ağacından bir tahta üzerine çizilen bu harita kalp şeklinde olup, Venedik'te Saint Marko müzesinde bulunmaktadır. Başlangıç meridyeni olarak Kanarya Adaları'ndan geçen meridyeni esas alarak yaptığı dünya haritasında, enlem ve boylamları büyük doğrulukla çizmiş ve kuzey kutbunu bir ada olarak göstermiştir.¹⁶

Âşık Mehmed b. Bayezid tarafından hazırlanan *Menâzirü'l – avâlim* (1598)¹⁷ adlı çalışma ise tamamen doğu dünyasına ait coğrafi çalışmalardan derlenmesi bakımından örnek teşkil etmektedir.

Bu dönemdeki bir başka coğrafyacı da Ali Macar Reis'tir. Yaptığı haritaları, 1935 yılında *Ali Macar Reis Atlası* adı ile yayınlamıştır.¹⁸

Keşfü'z-zunûn an esâmi'lkütüb ve'l-Fünûn adlı bibliyografya adlı eseri ile batı dünyasında, Hacı Halife olarak çok iyi tanınan Kâtip Çelebi¹⁹, dönemin en önde gelen bilim adamı olarak ifade edilebilir. Devletteki görevlerinden dolayı Anadolu, İran, Mezopotamya ve Arabistan'da bulunmuştur.²⁰ Kâtip Çelebi'nin diğer alanlardaki çalışmalarının yanı sıra coğrafya alanında da birçok çalışması mevcuttur. Bunlar arasındaki en önemli olanı ise *Cihannüma* olarak bilinen, içeriği, planı, kaynakları ve etkileri ile Osmanlı Coğrafyacılığında önemli bir yer tutan, eseridir.

Cihannüma' da (1649) tasvirlerinin yanı sıra, dünyanın yuvarlaklığı, saat hesapları, iklimler, Pusula ve denizlerden de söz etmektedir. Ayrıca fosillere dayanarak yeryüzünün bazı kara parçalarının önceki dönemlerde deniz olduğunu belirlemesi, bilinen kıtalara ilaveten Avustralya'yı da Macellanika olarak ortaya koyması, gördüğü kentleri alfabetik sıraya tabi tutması ve bu kentlerin özellikle beşeri hayatından nüfus ve ekonomisinden bahsetmesi, ülkeleri tarihleriyle ele alması çalışmasının özellikleri arasındadır.²¹

Kâtip Çelebi, G. Mercatoris ve A.S. Handio tarafından hazırlanan Atlas Minor adlı çalışmayı tercüme ederek bu eseri temel alıp, o zamana kadar yapılmış olan dünya ve ülke haritalarını da derleyip ilave ederek hazırladığı, *Levâmi'u'n-nûr fi-zulumât-ı Atlas minor* adlı eseri, coğrafya alanındaki diğer bir çalışmasıdır. Bunlardan başka Venedik, Arnavutluk ve diğer Avrupa kıyıları

¹³ E. İhsanoğlu, R. Şeşen, M.S. Bekar, G. Gündüz ve A.H.Furat, age., s. 20 – 28.

¹⁴ A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1940, s.78–85.

¹⁵ Cengiz Orhonlu "Seydi Ali Reis" *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi I*, İstanbul 1970, s.38–56.

¹⁶ A. Sayılı, "III. Murad'ın İstanbul Rasathanesindeki Mücessem Yerküresi ve Avrupa İle Kültürel Temaslar", *Bellekten*, CXXXV, Sayı 99, s. 394–435.

¹⁷ Âşık Mehmed ve eseri üzerinde ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Ak, *Menâzirü'l – avâlim (Tahlil – Metin)*, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1997, Basılmamış Doktora Tezi; a.mlf. "Menâzirü'l – avâlim" *Akademik Araştırmalar Dergisi*, II/4-5(2000), s.291-306.

¹⁸ Kemal Özdemir, *Osmanlı Deniz Haritaları, Ali Macar Reis Atlası*, İstanbul 1992; Svat Soucek, "Islamic Charting in the mediterranean", *The History of cartography, Volume Two, Book One, Cartography in the traditional Islamic and South Asian Societies*, Chicago 1992, s.262-292.

¹⁹ Bekir Kütükoğlu, *Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinin Kaynakları*, İstanbul 1974, s.2.

²⁰ İsmail Güleç, *Kâtip Çelebi*, Pati Yayınları, İstanbul 1998, s.2–10.

²¹ Hamid Sadı Selen, "*Cihannüma*", *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s.137–140.

hakkında coğrafi bilgiler içeren *Tuhfetü'l-kibâr fi-esfâri'l-bihâr* adlı çalışması da bu bakımdan belirtilmesi gereken önemli bir eserdir.²²

Aynı yüzyılda, dönemin son temsilcilerinden Evliya Çelebi ise gezip gördüğü yerleri anlattığı on ciltlik *Seyahatname* adlı eserini yazmıştır. Eser ayrıntılı tasvirler ve seyahat hatıraları içermekte olup zamanının tarihi, folkloru, etnografyası ve özellikle ülkeler coğrafyası için önemli bir kaynaktır.²³

1.3. Klasik Coğrafi Bilimsel Düşüncenin Son Dönemleri ve Modern Bilimsel Düşüncenin Tanınması (1684 –1915):

Bu dönemi, Tanzimat öncesi, klasik bilim geleneğinin son dönemleri (1684–1839) ve modern batı coğrafya bilim geleneğinin tanınmaya başladığı Tanzimat sonrası (1839–1915) olmak üzere iki ayrı alt döneme ayırabiliriz.

1675–1839 yılları arasında yapılan çalışmalar, batıdaki çalışmaların tercümeleri ile matbaanın da kullanılmasıyla, çok sayıdaki eserin yanı sıra daha önceki eserlerinde yeniden basılması şeklindedir.

Ebubekir bin Behramî'nin, Wilhelm ve Joan Blaeu'nun Latince aslı on bir cilt olan *Atlas Major* adlı eserinden *Coğrafıyayı Kebir* olarak da bilinen *Nusretü'l-İslâm ve's-sürûr* (1684) adıyla yaptığı bu tercüme çalışması yeni bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Batı dünyasından yapılan bu tercüme çalışması farklı bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Eserde deniz coğrafyası, kutup bölgeleri, Kuzey Afrika, Asya, Amerika ve Çin'e ait bilgilerle Ortadoğu ve Anadolu yarımadasına ait önemli bilgiler verilmiştir.

Daha önceki eserlerin yeniden basılmasına örnek olması bakımından, İbrahim Müteferrika'nın Kâtip Çelebi'ye ait *Cihannüma*'ya önemli bir mukaddime ve ilaveler yazıp yayınlaması (1732) gösterilebilir. İlavelerinden, *Tezyîlü't tâbi* bölümünde coğrafya hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir.²⁴ Ayrıca, Müteferrika, Hollandalı bilim adamı Andreas Cellarius'un *Atlas*

²² Fikret Sarıcaoğlu, "Cihannümâ ve Ebubekir b.Behrâm el-Dımaşkî-İbrahim Müteferrika", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğluna Armağan*, İstanbul 1991, s.121-142; a.mlf., Piri Reisi'in Kitab-ı Bahriyesi'nin İzinde Katib Çelebi'nin Yeni bulunan Eseri Müntehab-ı Bahriye, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XV (İstanbul 2004), 7-57.

²³ İ.H.Akyol, age., s.521.

²⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973.

Colelestis adlı çalışmasını Türkçe'ye *Mecmûatü'l – hey'eti'l -kadime ve'l-cedîde* adıyla tercüme etmiştir.²⁵

Bu dönemde Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın isteği ile Hollanda elçiliği tercümanı²⁶, Petros Baronian, Jacques Robbs'un *La Méthode Pour Apprendre facilement La Géographie* isimli coğrafya eserini *Risâle-i Coğrafya (Fen – nümâ-yı Câm-ı Cem ez- Fenn-i Coğrafya)* adıyla tercüme etmiştir.²⁷

Kâtip Çelebi'nin Cihannüması ile Şamlı Ebubekir'in Atlasını örnek olarak hazırlanan çalışmalara da rastlamaktayız. Hasan-ül Cebeci'nin *Mi'yârü'd- düvel ve Misbârü'l-Milel* (1728) ile Şehrizade Said'in *RavzaTü'l-enfüs* (1740) adlı çalışmaları bu doğrultudadır. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyacılarının önemli eserlerinden birisi de Bartınlı İbrahim Hamdi'nin "Atlas" (1750) adlı eseridir.²⁸

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın coğrafya ile birlikte birçok konuyu içeren *Marifet-name* (1756) isimli eseri bu dönemde yapılan çalışmaların bir diğeridir.

Bu dönemi yansıtan bir çalışmada, Bernhard Varenius'a ait *Geographia Generalis in Qua Affactionnes Generalles Telluris Explicantur* adlı eseri, Almanca'dan Türkçe'ye tercüme eden, Osman b. Abdulmennan'a aittir.

Tanzimat sonrası (1839–1915) dönemde ise kısmen kurumsallaşma çabalarını görmekteyiz. O zamanın ortaokulları olarak ifade edebileceğimiz Rüştiye Mektepleri 1839 dan sonra kurulmuş ve bu okullarda ilk okutulan derslerden birisi de coğrafya olmuştur. Bu nedenle, çoğunluğu Fransızca'dan çevrilen *Muhtasar Coğrafya*, *Mebadi-i Coğrafya*, *Usul-i Coğrafya*, *Mufassal Coğrafya* ve *Coğrafya Risâlesi* adlı küçük kitaplar hazırlanmıştır.

Orta öğretime hitap eden kitaplar, Askeri İdadi okullarındaki öğretmenler tarafından da yazılmıştır. Kolağası Ahmet Muhtar Paşa'nın *Fenn-i Coğrafya* (1870) adlı eseri buna örnektir.

²⁵ A. A. Adıvar, age., s.142-156.

²⁶ Mahmut Ak, "Coğrafya(Osmanlılar Dönemi)", s.66.

²⁷ Bu dönem coğrafi gelişmeler için bkz. Cevdet Türkay, *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, İstanbul 1959; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, II, 229–276, 284–285.

²⁸ İbrahim Hamdi ve eseri için bkz., "Cengiz Orhonlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası" *İÜEF Tarih Dergisi*, XIV/19 (İstanbul 1964), 115-140; Mahmut Ak, "Bartınlı İbrahim Hamdi ve Atlası" *TTK Belleten*, LXIV/239 (2000), 69-87.

Cortambert'in coğrafya serisinin bir kısmı Abdurrahman Paşazade Abdulhalim tarafından *Cağrafiyâ-yı Kebîr* (1871) adıyla çevrilmiştir. Binbaşı Hüseyin'in *Memalik-i Osmâniye Ziraat Coğrafyası* (1877), Ömer Suphi Bey tarafından J. Geikie' den dilimize çevrilen bir fiziki coğrafya eseri olan *Coğrafya-i Hikem* (1883), Hasan Fehmi'nin *Sanayi ve Ticaret Coğrafyası*'nı (1890)²⁹, İktisadi Coğrafyaya ait Mehmet Hikmet Bey'in yabancı ve yerli bir çok kaynaktan faydalanarak telif ettiği *Coğrafya-i Umranî* (1896), Şemsettin Sami'nin o dönem için mükemmel sayılabilecek bir coğrafya ansiklopedisi ve sözlüğü olan altı ciltlik *Kâmûsü'l- a'lâm* (1899), Mahmut Raif Efendi'nin *İcâletü'l-coğrafiyye ve Cedîd Atlası* Tanzimat döneminin önemli eserleri olarak sayılabilir.³⁰

Ayrıca, Tanzimat'a kadar dünyanın meçhulü (Terra İncognito) olan Osmanlı Coğrafyası bu tarihten sonra yabancıların da ülke içinde araştırma yapmalarına imkân sağlanmasıyla birlikte yoğun olarak incelenmeye başlanmıştır.

1900'lü yıllara gelindiğinde ise coğrafya ezbere harita çizmek, yer isimleri saymaktan pek öteye gidememiştir. Bu devir haritacılık ile coğrafyanın birbirine karıştırıldığı, en iyi harita çizenin en büyük coğrafyacı olarak kabul edildiği bir dönem olmuştur.

2.1. Modern Coğrafya Biliminin Öncüleri ve İlk Adımlar (1915 - 1933):

Bu dönem, Türkiye'de modern coğrafyanın kurulması yolunda bir hazırlık dönemi olarak nitelendirilebilir. 1863 yılında kurulan Darülfünun'un yerine, 14 Ekim 1915 tarihinde modern Darülfünun kurulmuştur. Bu kurum Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat'tan oluşan dört fakülteden oluşmaktaydı. Edebiyat Fakültesinin Edebiyat, Felsefe ve Tarih ile birlikte dört bölümünden birisi de Coğrafya bölümü idi. Müfredatta Coğrafyaya da yer verilmesiyle okullarda ortaya çıkan ihtiyaç karşılamak ders kitabı mahiyetinde bir çok eser kaleme alınmıştır. Bunlara arasında Ali Cevad başta *Memâlik- Osmaniye'nin Tarih ve*

²⁹ S. Erinç, *Cumhuriyet' in 50. Yılında Türkiye'de Coğrafya*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1976, s.6.

³⁰ İ.H.Akyol, age., s.524 -559.

Coğrafya Lugatı (I-IV, İstanbul 1321-1317) adlı eseri olmak üzere kaleme aldığı bir çok eseri ile öne çıkmaktadır.³¹

Yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında burası için yurt dışından bilim adamları getirilmiştir. Fransa'ya eğitim için gönderilen Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Viyana'da eğitimini tamamlayan Hamid Sadi Selen, Alman bilim adamı E. Obst' un başkanlığında öğretim üyeleri olarak görevlendirilmişlerdir. Daha sonraki yıllarda ise Fransa'dan Th. Lefebvre ve E.Chaput'un³² görev aldıklarını görmekteyiz.

Modern coğrafyanın öncüleri ve ilk adımlar olarak tanımlanan bu dönemde Türk Coğrafyasının batı ülkelerinin araştırmaya dayanan bilimsel coğrafya anlayışı ile sıkı teması olmuş ve çağın coğrafyasından etkilenilmiştir.

2.2. Türk Coğrafya Biliminin Kuruluş ve Örgütlenmesi (1933 - 1941):

31.05.1933 tarih ve 2253 sayılı kanunla Darülfünun'un yerine İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşu ile başlayan yeni süreç, coğrafyanın da modern anlamda ivme kazandığı bir dönem olmuştur. Bu değişimi, Türk Coğrafyasının önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Sırrı Erinç, "Türk Bilim Rönesansı" olarak değerlendirmektedir.³³ Gerçekten bu başlangıç, Türkiye'nin bilim alanında yüzyıllarca süren bir uykudan uyanarak ileri hamleler yaptığı, dolayısıyla uluslararası düzeye ulaşmağa çalıştığı, ayrıca coğrafyanın yanı sıra birçok bilim dallarının kurulduğu bir dönem olmuştur.

Tanzimat döneminden beri yapılmaya çalışılan fakat bir türlü gerçekleştirilemeyen bu değişimi, Atatürk 1933 Üniversite İnkılabı ile gerçekleştirmiştir. İstanbul Üniversitesi Coğrafya bölümünde, yurt dışında eğitim görmüş Besim Darkot, Ali Tanoğlu, Ahmet Ardel, Cemal Arif Alagöz ve Lozan Üniversitesi'nde eğitimini tamamlayan İ.Hakkı Akyol gibi isimler Türkiye'de çağdaş coğrafyanın kurucuları olarak yeni bir anlayış ve görüşle çalışmaya başlamışlardır.

³¹ Ali Cevad ve Coğrafya alanındaki çalışmaları için bkz. Mahmut Ak, "Ali Cevad", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılara Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, I, 201.

³² Turgut Bilgin, *Coğrafya Enstitüsü Faaliyeti (1950-1960)*, Baha Matbaası, İstanbul 1961, s.1-2.

³³ S. Erinç, age., s.1.

Yine aynı dönemde önemli bir gelişme de, 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıdır.

Türkiye'de coğrafyanın kurumsallaşması ise, dönemin sonunda Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in koordinatörlüğünde toplanan I. Coğrafya Kongresi ile gerçekleşmiştir. 6-21 Haziran 1941 tarihinde toplanan bu kongrede, Türk Coğrafya Kurumunun kurulmasına karar verilmiş, Türkiye'nin Coğrafya Bölgeleri tespit edilmiştir. Orta Öğretim Okullarının Coğrafya Müfredatı belirlenmiştir. Türk Coğrafya Kurumunun kurulması ve bu kurumun bir dergi çıkarması yönündeki karar, bu kongrenin en önemli kararı olarak ifade edilebilir. Böylece Türkiye'de bilimsel coğrafya çalışmalarının hızlanması ile, o tarihe kadar araştırma sonuçlarının ülkemize ve bütün dünyaya tanıtıldığı bilimsel bir coğrafya dergisinin mevcut olmayışı gibi çok önemli bir boşluk doldurulmuştur.³⁴

Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu bilim inkılabının olumlu sonuçları 1940'lı yıllardan sonra ortaya çıkmış ve bu dönem Türk Coğrafyasının yükseliş yılları olarak nitelendirilmiştir.³⁵

2.3. Türk Coğrafya Biliminin Yükselişi (1941-1981):

Bu dönemin başlıca özelliği, Türk Coğrafyasında her bakımdan kendini gösteren ilerleme, gelişme ve yükseliştir. Türk Coğrafyacıları yabancı dergilerde de yayımlara başlamış, uluslararası konferanslarda ve kurumlarda söz sahibi olmuş ve sonuçta kendine özgü karakteriyle bir Türk coğrafya ekolü oluşmuştur.

Bu dönemde Türk coğrafyası uluslararası seviyenin de üzerine çıkmıştır. Nitekim bu durum 1960'larda Avrupa Konseyi'nin, Avrupa üniversitelerinde coğrafya öğretimi ile ilgili olarak yaptırdığı mukayeseli bir incelemede³⁶ açıkça ifade edilmiş ve hatta Türk Üniversitelerindeki coğrafya öğretim ve araştırma sistemi bütün Avrupa üniversiteleri için ideal bir örnek olarak önerilmiştir. Bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak, bu dönem de bazı yabancı coğrafya

³⁴ S. Erinc, age., s.23.

³⁵ Türkiye'de coğrafya biliminin gelişimi için bkz. Wolf Hütteroth "Cumhuriyet Döneminde Coğrafya Biliminin Gelişmesine Dışarıdan Bir Bakış", Ata Dergisi, II (Konya 1992), 21-28.

³⁶ T. Tricart, *L'enseignement de la géographie au Niveau Universitaire. Conseil de l' Europe*, Paris 1968.

öğrencileri, Doktora yapmak üzere İstanbul ve Ankara'daki Coğrafya bölümlerine kaydolmuşlar ve buralarda eğitimlerini tamamlamışlardır.

Yine bu dönemde 1974 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesinde, 1979 yılında da İzmir Ege Üniversitesi'nde birer coğrafya bölümü kurulmuş ve böylece Türkiye'de coğrafya bölümlerinin sayısı dörde çıkmıştır.

2.4. Türk Coğrafya Biliminde Yeni Yaklaşımlar (1981 ve Sonrası):

1981 Yılından sonra Yüksek Öğretim Kanunu ile birlikte Coğrafya Bölümleri standart bir çizgiye çekilmiştir.³⁷ Fakat sayı olarak bu tarihe kadar dört üniversitede temsil edilen coğrafya bölümleri bu tarihten itibaren hızla artmıştır. Coğrafya bölümlerinin sayılarındaki bu artış, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Eğitim Enstitülerinin Yüksek Öğretim Kurumu'na bağlanarak fakülteye dönüştürülmesi ile başlayan süreç içerisinde, bu fakültelerde bulunan sosyal bilgiler bölümlerinin geliştirilmesi sonucu, yeni coğrafya bölümlerinin açılmasıyla olmuştur. Bu değişimle birlikte coğrafya alanında araştırma faaliyetleri artmış, yerel araştırmalar da yaygınlık kazanmıştır.

Ancak üniversitelerimizde kısa sürede çok sayıda coğrafya bölümlerinin açılmasına karşın, yeni açılan bu bölümlerde öğretim kadrosunun tamamlanamamış olması ise beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Henüz bu üniversitelerin temel ihtiyaçları karşılanmadan, 3 Temmuz 1992 tarih ve 3837 sayılı kanunla öğretim üyesi ve diğer eksikler giderilmeden 21 yeni üniversite daha kurulmuş, bu da problemlerin artmasına, coğrafyada nitelik kayıplarına neden olmuştur.

Günümüzde yer isimleri ezberlemek fikri, artık tarih olmuş, coğrafyanın bir planlama ve analiz bilimi olduğu fikri gelişmiştir. Coğrafyanın "Aydın toplum bireyleri için gerekli bir kültür dersi" olmanın yanında günümüz şartlarına uygun bir uygulamalı bilim alanı olduğu fikri de kabul görmüştür.

³⁷ İlhan Kayan, "Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi", *Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 11, İzmir 2000, s.17.

Sonuç

Türk coğrafya biliminin gelişme dönemlerini incelerken farklı dönemlerin siyasi tarihlerine göre değil, özellikle coğrafya bilimi ile ilgili görüşler, kavramlar ve uygulanan teknikler bakımından gelişme süreçleri incelenmiş ve bu ölçütlere göre de dönemlere ayrılmıştır. Coğrafya biliminin gelişim sürecinin sınıflandırılmasında kullanılan ölçütler üzerinde modern coğrafya sonrası dönemlerde yasama ve yürütme'nin, günümüzdeki yapısıyla aynı olmamakla beraber, bu güçleri ellerinde bulunduran makamların modern coğrafya öncesinde de etkili olduğu ifade edilebilir.

Modern coğrafya öncesi dönemde yapılan sınıflandırmada önceki dönemlerden ayrı, farklı yeni yaklaşımlar ortaya çıkarması bakımından iki temel ölçüt etkili olmuştur. Birincisi, Fatih Sultan Mehmet'in kurumsallaşma eğilimleri ile bilimsel düşünceye önem vermesi ve bu doğrultudaki coğrafi çalışmaları desteklemesi, diğeri ise IV. Mehmed'in (1648-1687) batıyı tanıma ve buralardaki çalışmaları tercüme ettirme düşüncesi doğrultusunda Coğrafyacı Ebu Bekir Dimaşki'ye "*Coğrafyayı Kebir*" (1684) adlı eseri tercüme ettirmesidir.³⁸

14 Ekim 1915 modern darülfünunun kurulması, Atatürk'ün direktifleriyle 31 Mayıs 1933 Darülfünun yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması, Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in girişimleriyle 6-21 Haziran 1941 I. Türk Coğrafya Kongresinin gerçekleştirilmesi, 1981 Yüksek Öğretim kurulunun kurulması gibi olaylar da modern coğrafya dönemi için yapılan sınıflandırmada etkili ölçütler olmuşlardır.

Bin yıla yakın bir dönemin ana hatları ile tanıtılmaya çalışıldığı bu çalışmada, geçmişten günümüze kadar bir önceki döneme göre sürekli olarak gelişme yönünde bir değişimin söz konusu olduğu, ancak bu gelişmelerin o günkü koşullara göre her zaman yeterli olmadığı görülmektedir.

Modern coğrafya öncesi dönemlerde genellikle coğrafyacılar tarafından olsun olmasın bu alanda ortaya konulan çalışmalardan, modern coğrafya sonrası için ise daha çok, coğrafi kurumlardan ve coğrafyanın mantığından söz

edilmektedir. XV. yüzyıl öncesinde ve o yıllarda doğudaki çalışmaların, XVII. yüzyıl ve sonrasında ise batıdaki çalışmaların Türkçeye tercüme edildiğini ve bu her iki dönem arasında ise kısmen orijinal ve özgün Türkçe çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Metinde tanıtılan ve dipnotlarda kaynakları gösterilen çalışmalar dikkate alındığında Osmanlı coğrafya çalışmalarının içerik, sayı ve tür bakımından çok çeşitlilik arz ettiği ve Türk Bilim Tarihi içerisinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

XVIII. Yüzyıldan sonra klasik coğrafya bilim anlayışı, dünyadaki gelişmelere, ayak uyduramamış, yeni arayışlar ve batıyı tanıma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da batıda yapılan çalışmalar Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. Batı bilim geleneğinin yeni tanındığı bu ilk dönemde, dolayısıyla bir bocalama söz konusudur. Ancak takip eden yıllarda, özellikle Tanzimat ile birlikte yeniden yapılanma ve kurumsallaşma ile gelişmelere ayak uydurulabileceği fikri güçlenmiş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır.

1915 modern darülfünunun kuruluşu ve burada coğrafya bölümünün açılması, 1933'e gelindiğinde ise darülfünunun yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasıyla coğrafya bilimi amaç ve bilimsel kimliği ile kendisini ifade etme imkânı bulmuştur. I. Türk Coğrafya Kongresiyle kurumsallaşan coğrafya bilimi bu tarihten sonra nitelik olarak yükseliş trendine girmiş 1980'li yıllara kadar bu yükseliş devam etmiştir.

1981 ve sonrasında ise daha çok kurumsal alanda yeni yapılanmalara gidilmiş, çok sayıda yeni coğrafya bölümü açılmış olmakla birlikte nitelik açısından uluslararası seviyeye henüz ulaşamamıştır. Ancak son yıllarda meydana gelen teknolojik ilerlemeler ile birlikte ülkemiz dışındaki gelişmeler ve çalışmalar yakından takibedilme imkânına kavuşmuş bu da gelişmiş ülkeler ile aramızdaki farkın hızla kapanması yolunda önemli bir adım olmuştur. Sonuçta, coğrafya biliminin, yurdumuzda bir yükselme sürecinde olduğu görülmektedir.

³⁸ Osmanlılar dönemindeki coğrafya çalışmaları ve bunlar üzerinde yapılan inceleme ve araştırmalar için bkz. M. Ak, "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, II/4 (Türk Bilim Tarihi), İstanbul 2004, s.163-211.

ABSTRACT

HISTORY OF GEOGRAPHY WITH OUTLINES IN TURKEY:
TERMS AND FEATURES

This study is an attempt to investigate development process of geographical science in Turkey. Considering geographical methods, books, scientific papers, and well-known leaders in Geography, this process has been divided into two main periods: i.e. initial period prior to modern geography and the present. It is concluded that changes in both periods appear to have been in favor of improvement depending on the crucial role of decision makers and other individual endeavors.

As result, it is aimed to make a contribution to better understanding of development of geographical science in Turkey.

Key Words: Turkey, Geography, Process, Development, Period.

TARİHÇİLER İÇİN DOĞU TARİHİ'NİN ÖNEMİ*

A. TOYNBEE**

ÖZET

Batılı yeni tarihçiler, tarih yazımında genellikle Avrupa'yı, tarihi vâkı'aların merkezi olarak almışlar ve geçmiş zamanlarda dünyanın öteki yerlerinde vuku bulan hadiseleri, daha ziyade onların Batı tarihindeki olaylarla irtibatına göre incelemişlerdir. Bu yüzden Asya, Afrika ve Amerika kıtalarının tarihine, sadece Avrupa'nın XV. yy.dan sonra tek"rar veya ilk defa ilişki kurduğu ülkelere dikkat edilmiş; XVI. yy.dan sonra da bu ülkelerin tarihini araştırma konusunda, Amerika genellikle Avrupa için bir sömürü alanı, Asya ve Afrika da Batulılar için çıkar sahaları olarak tarihçilerin dikkatini çekmiştir. Hâlbuki altı, yedi bin yıllık beşer tarihinde Batı'nın önem ve itibar kazanması, sadece son beş yüzyıldadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Avrupa, Doğu, Tarihçi, Medeniyet

Batılı Tarihçiler Tarafından Tarih Tahrifi

İsminin gerçek manada tarihçi olmasını isteyen kimsenin evvel emirde yapacağı iş, kendisini, doğduğu özel zamanın ve yetiştiği özel mekânın etkisinden uzak tutmasıdır. Böyle bir çabanın anlamı, "tarihi hadiseleri temaşa için daha merkezî, dolayısıyla kendi özel zaman ve mekânından daha sıhhatli bir bakış alanını seçmesi" demektir.

Bu, tarihçinin göz ardı edemeyeceği birinci, en önemli ve en güç bir vazifedir; fakat pratikte, arzulanan bu kemal tarihçi için ancak nakis bir tarzda hâsıl olabiliyor ve her tarihçi, mecburen tarihi hadiseleri bir dereceye kadar kendi zamanındaki ortamın penceresinden görebiliyor.

Geçmiş zaman hakkında araç durumundaki nazariyeleri doğru tahlil edersek, bu nazariyelerin, bir dereceye kadar modern zamanlardaki ortamın

* Toynbee'nin Tahran Edebiyat Fakültesi konferans salonunda verdiği ve Dr. Yarşâtur'ın tercüme ettiği konferansın metni ("Ehemmiyet-i Târih-i meşrikmizin berayi Müverrihin", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyat*, yıl 4, Sayı 2 (Tehrân- Tîr Mâh 1336), s. 73- 82.

** Tercüme: Abdüsselam Uygur. Doç. Dr., Elazığ İl Müftülüğü Eğitim Uzmanı.